

اسکندری، محمدحسین، ۱۳۳۴ -
درسنامه مبانی اندیشه سیاسی در اسلام / محمدحسین اسکندری. - قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ تهران: سازمان
مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۹۷.
ده، ۲۴۵ ص. - (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ ۴۲۷: علوم سیاسی؛ ۱۶) (سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی
دانشگاه‌ها (سمت)؛ ۲۱۵۶: علوم سیاسی؛ ۷۱)

ISBN: 978-600-298-189-9

بها: ۱۴۰۰۰ ریال
فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.
کتابنامه: ص: [۲۲۵-۲۳۰].
نمایه.

۱. اسلام و سیاست. ۲. اسلام و دولت. ۳. علوم سیاسی. الف. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. ب. عنوان.

۲۹۷ / ۴۸۳۲

۱۳۹۶ ۱۵۱۲ الف / ۲۳۱ BP

۵۰۴۵۲۹۰

درسنامه مبانی اندیشه سیاسی در اسلام

مؤلف: محمدحسین اسکندری

ناشران: «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» و «سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)،

پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی»

ویراستار: سعیدرضا علی‌عسکری

صفحه‌آرایی: کاما

چاپ اول: تابستان ۱۳۹۷

تعداد: ۱۵۰۰ نسخه

لینوگرافی: سعیدی

چاپ: قم - جعفری

قیمت: ۱۴۰۰۰۰ ریال

کلیه حقوق برای ناشران محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵ - ۳۲۱۱۱۱۰۰ (انتشارات) ۳۲۱۱۱۳۰۰؛ نمابر: ۰۳۰۹۰ - ۳۲۱۱۱۱۱۰۰
ص.ب. ۳۱۵۱ - ۳۷۱۸۵ • تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، کوی اسکو، پلاک ۴، تلفن: ۶۶۴۰۲۶۰۰

www.rihu.ac.ir

info@rihu.ac.ir

فروش اینترنتی: www.ketab.ir/rihu

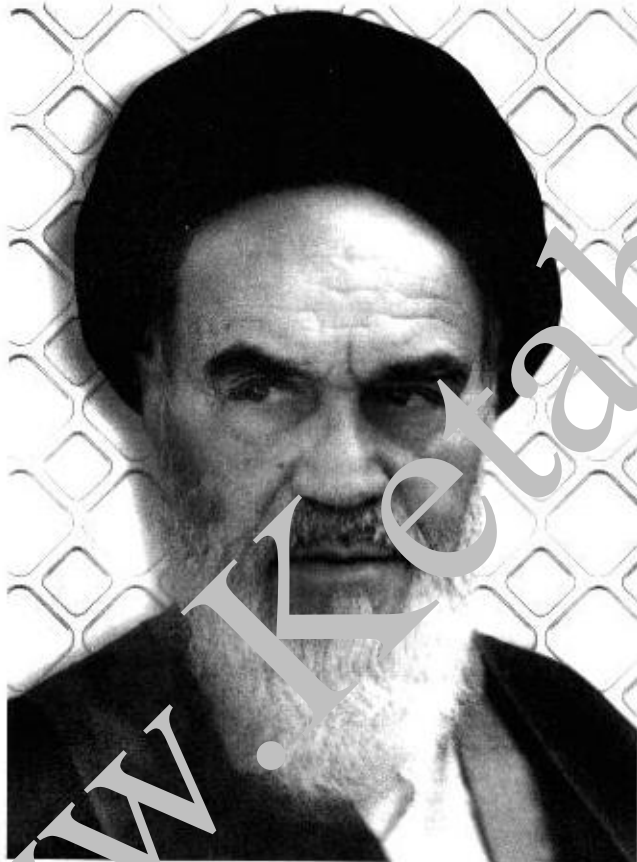
ساختمان مرکزی: تهران: بزرگراه آل احمد، تقاطع پل یادگار امام، روبه‌روی پمپ گاز، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی
دانشگاه‌ها (سمت)، تلفن: ۴۴۲۴۶۲۵۰؛ نمابر: ۴۴۲۴۸۷۷۷ • مرکز پخش و نمایشگاه دائمی: تهران: خ انقلاب، خ ابوریحان، ش ۱۰۷ و

info@samt.ac.ir

www.samt.ac.ir

۱۰۹، تلفن: ۶۶۴۰۸۱۲۰؛ نمابر: ۶۴۰۵۶۷۸

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سیاست و راه بردن جامعه به موازین عقل و عدل و انصاف و صدها از این قبیل، چیزهایی نیست که با مرور زمان در طول تاریخ بشر و زندگی کهنه شود. این دعوی به مثابه آن است که گفته شود قواعد عقلی و ریاضی در قرن حاضر باید عوض شود.

وصیت نامه سیاسی الهی، بند «ب»

پیام پژوهش

نیاز گسترده دانشگاه به منابع و متون درسی با نگرش اسلامی در رشته‌های علوم انسانی و محدود بودن امکانات مراکز علمی و پژوهشی که خود را موظف به پاسخگویی به این نیازها می‌دانند، ایجاب می‌کند امکانات موجود با همکاری دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی در مسیر اهداف مشترک به خدمت گرفته شود و افزون بر ارتقای کیفی و کمی منابع درسی از دوباره‌کاری جلوگیری به عمل آید.

به همین منظور، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی و پژوهشگاه حوزه و دانشگاه هفتاد و یکمین کار مشترک خود را با انتشار کتاب درسنامه مبانی اندیشه سیاسی در اسلام به جامعه علمی کشور عرضه می‌کنند. از استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌شود با همکاری راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، ما را در جهت ارتقای کیفی کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران یاری دهند.

کتاب حاضر با استفاده از منابع دینی و دیدگاه‌ها و نوشته‌های متفکران مسلمان با توجه به آرا و اندیشه‌های غربی تهیه شده است و می‌تواند به عنوان منبع اصلی برای دانشجویان رشته علوم سیاسی در دروس «مبانی اندیشه سیاسی در اسلام» و «مبانی تفکر سیاسی در قرآن» استفاده شود. مفاهیم آن برای دانش‌پژوهان رشته‌های قرآنی و سایر اقشار فرهنگی نیز می‌تواند مفید باشد. امید است که افزون بر جامعه دانشگاهی، دیگر علاقه‌مندان نیز از آن بهره‌مند شوند.

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

سازمان سمت

فهرست مطالب

۱	مقدمه
۳	فصل اول: مفاهیم کلیات
۴	گفتار نخست: اسلام
۴	اسلام
۵	الف) توسعه تاریخی اسلام
۷	ب) گستره جمعیتی جامعه اسلامی
۹	ج) قلمرو دخالت اسلام در ابعاد زندگی اجتماعی
۹	د) ابدیت و جاودانگی اسلام
۱۰	نخست: عنصر هماهنگی با مقتضیات زمان
۱۱	دوم: عنصر تحول و پویایی در نظام حقوقی و سیاسی اسلام
۱۱	۱. نقش ثبوتی مصالح و مفاسد در قانونگذاری
۱۳	۲. نقش اثباتی عقل در قانونگذاری
۱۳	۳. نقش تطبیقی و استنباطی اجتهاد در قانونگذاری
۱۴	۴. نقش جایگزین و علی‌البدل احکام ثانوی
۱۴	۵. نقش تکمیلی احکام حکومتی
۱۶	گفتار دوم: اهمیت سیاست در اسلام
۱۶	نگاه اسلام به سیاست
۱۶	اندیشه سیاسی
۱۶	گفتار سوم: میانی اندیشه سیاسی و طبقه‌بندی آنها
۲۴	توضیح قید میانی
۲۷	علم سیاست و سیستم سیاسی
۲۷	در تفاوت سیستم و قانون

۲۸	وجود اصول و مبانی در نظام
۲۹	روش آگاهی از نظام سیاسی اسلام
۳۰	طبقه‌بندی مبانی اندیشه سیاسی اسلام

فصل دوم: مبانی هستی‌شناختی در اندیشه سیاسی اسلام

۲۵	مقدمه
۳۷	چارچوب چهارم: حاکمیت تکوینی خداوند بر جهان و انسان
۳۷	قرآن و حاکمیت تکوینی
۳۷	مبنای حاکمیت تکوینی
۳۸	توضیح و تفصیل
۳۹	ایده حاکمیت، انعکاس در عملی آن
۳۹	حکم، فقط یک خداست
۴۲	بعد علم و آگاهی در حاکمیت خداوند
۴۳	برتری مطلق حاکمیت خداوند
۴۴	روش دیگر در بیان حاکمیت
۴۸	گفتار پنجم: حاکمیت تکوینی خداوند از مبانی اندیشه سیاسی اسلام
۴۸	چرا خداوند حاکمیتش را به رخ می‌کشد؟
۴۹	نقش مبنایی حاکمیت تکوینی خداوند
۴۹	۱. استدلال یوسف علیه السلام
۵۳	۲. استدلال به تحولات شگفت‌انگیز
۵۴	۳. احتجاج نمرود با ابراهیم علیه السلام
۵۸	رد ادعای نمرود
۶۰	گفتار ششم: جدال موسی علیه السلام و فرعون در حاکمیت
۶۰	مقدمه
۶۰	الف) حاکمیت، محور جدال موسی علیه السلام و فرعون
۶۱	۱. جدال موسی علیه السلام و فرعون در دین
۶۱	۲. چالش موسی علیه السلام و فرعون از جهت جمعیت
۶۳	۳. احتجاج موسی علیه السلام و فرعون در معبود
۶۴	۴. مجادله موسی علیه السلام و فرعون در احکام اجتماعی مفید
۶۴	۵. کشمکش موسی علیه السلام و فرعون درباره زمین و محل سکونت
۶۵	ب) لزوم درک اصطلاحات سیاسی قرآن کریم
۶۶	ادعاهای فرعون
۶۶	الف) فرعون و حق حاکمیت
۶۸	جد و مرز مدعای فرعون

۶۹	ب) فرعون، و انکار حاکمیت خدای موسی ﷺ
۶۹	ادعای فرعون متکی بر زور است نه استدلال
۷۱	خلاصه و نتیجه
۷۴	گفتار هفتم: اختلاف موسی و فرعون در مبنای حق حاکمیت
۷۴	مبنای حاکمیت از نظر فرعون
۷۴	نخستین مبنای فرعون
۷۵	دومین مبنای فرعون
۷۶	سومین مبنای فرعون
۷۶	چهارم مبنای فرعون
۷۷	مبنای حق حاکمیت در دیدگاه موسی ﷺ
۷۸	الف) مبنای اصل فرعی
۷۸	ب) مبنای اصل
۷۹	دلیل نخست
۸۰	دلیل دوم
۸۱	نکته‌های تکمیلی
۸۹	گفتار هشتم: هدفداری خداوند در آفرینش جهان و انسان
۸۹	مقدمه
۹۰	هدفمندی جهان در تحلیل فیلسوفان و متفکران
۹۱	۱. عمل غایتمند و حادثه اتفاقی
۹۲	۲. تأثیر دوگانه علت و غایت در نظم
۹۳	۳. رابطه هدفمندی شیء با علت غایی آن
۹۴	۴. نقش علت غایی در جهت‌دهی فاعل
۹۵	۵. علت غایی در افعال الهی
۹۶	۶. اهداف اصلی و فرعی
۹۷	۷. هدف نهایی و اهداف مقدماتی
۱۰۰	گفتار نهم: قرآن و نمود اهداف الهی در موجودات
۱۰۰	مقدمه
۱۰۱	۱. نمود هدفداری خداوند در طبیعت
۱۰۱	الف) جهان مجموعه‌ای هدفمند است
۱۰۲	ب) هدفمندی در تک‌تک اجزای جهان
۱۰۳	وجود سلسله‌مراتب در اهداف
۱۰۳	ج) انسان و هدفمندی جهان
۱۰۶	۲. نمود هدفداری خداوند در انسان
۱۰۶	۱. هدفداری مطلق خداوند در انسان

۱۰۷	۲. هدفداری مشروط خداوند در انسان
۱۰۹	۳. هدایت عمومی خداوند نسبت به جهان و انسان
۱۱۳	گفتار دهم: حاکمیت تشریعی خداوند بر انسان
۱۱۳	مقدمه
۱۱۳	۱. هدایت تکوینی
۱۱۴	۲. دوگانگی هدایت تشریعی و تکوینی
۱۱۵	۳. قرآن کریم و هدایت تشریعی
۱۱۵	۱. هدفداری خداوند مبنای اصیل اندیشه سیاسی
۱۱۷	۲. قرآن و تکریم مردم آیه یادشده
۱۲۰	۳. راه مستقیم فطرت در انسان
۱۲۲	۴. هدایت انسان
۱۲۴	۵. واسطه‌های هدایت الهی
۱۲۴	الف) هدایت تشریعی مستقیم خداوند
۱۲۶	ب) هدایت تشریعی غیر مستقیم خداوند
۱۲۹	۵. کتاب قانون و آیین‌نامه راهنمایی بشر
۱۳۰	خلاصه و چکیده
۱۳۱	چند نکته قابل ملاحظه
۱۳۵	فصل سوم: مبنای انسان‌شناختی در اندیشه سیاست اسلام
۱۳۵	مقدمه
۱۳۷	گفتار یازدهم: ریشه‌های جامعه‌گرایی
۱۳۷	ریشه‌های جامعه‌گرایی در شخصیت فرد
۱۳۷	شخصیت
۱۳۹	مسئولیت انسان در قبال جامعه‌گرایی
۱۴۱	مبنای اصالت فرد
۱۴۳	نقد و نظر
۱۴۷	فردگرایی متفاوت دینی
۱۴۹	ادله مبنای اصالت فرد
۱۵۱	دلیل اول
۱۵۱	دلیل دوم
۱۵۵	دلیل سوم
۱۵۵	دلیل چهارم
۱۵۵	خلاصه و نتیجه
۱۵۷	گفتار دوازدهم: فطرت و جامعه

۱۵۷	مقدمه
۱۵۹	۱. فطرت چیست؟
۱۶۰	۲. چرا انسان دارای فطرت است؟
۱۶۱	۳. چرا فطرت از مبانی اندیشه سیاسی است؟
۱۶۴	تأثیر مبنای فطرت بر سیاست
۱۶۵	نکته‌های تکمیلی
۱۶۵	۱. مفهوم فطری و فطرت
۱۶۷	یک پرسش و پاسخ
۱۶۸	۲. نسبت باطنیت تشریعی
۱۶۸	۳. نسبت فطرت با همه ابعاد جامعه دینی
۱۷۱	گفتار سیزدهم: انسان در جامه سیاسی
۱۷۱	مقدمه
۱۷۲	الف) هویت و ظرفیت وجهی انسان
۱۷۴	ب) تحول، حرکت و پویایی انسان
۱۷۶	ج) اختیار و حاکمیت تکوینی انسان
۱۷۶	۱. ابعاد درونی و پنهان اختیار
۱۷۹	۲. ابعاد بیرونی و آشکار اختیار
۱۸۰	۳. بازتاب‌های اجتماعی اختیار انسان
۱۸۰	۴. انعکاس‌های حقوقی اختیار انسان
۱۸۱	گفتار چهاردهم: مسئولیت
۱۸۱	مسئول بودن انسان از نگاه قرآن
۱۸۴	اصلی‌ترین مبنای مسئولیت انسان در قرآن
۱۸۷	پیامدهای سیاسی اختیار در انسان
۱۸۷	۱. مسئولیت‌پذیری
۱۸۷	۲. استحقاق ستایش و نکوهش
۱۸۸	۳. استحقاق پاداش و کیفر
۱۸۸	۴. لزوم نظارت اجتماعی
۱۸۸	۵. تأثیر تبلیغ، انذار و تبشیر
۱۸۹	گفتار پانزدهم: کرامت و ولایت‌پذیری انسان
۱۹۲	کرامت‌بخشی به انسان
۱۹۲	کرامت انسان در حکومت امیرالمؤمنین علیه السلام
۱۹۳	تفسیر کرامت از نگاه امیرالمؤمنین علیه السلام
۱۹۴	خداگرایی و ولایت‌پذیری انسان
۱۹۶	خداگرایی و ولایت‌پذیری انسان در قرآن

۲۰۰	آثار خداگرایی از دیدگاه قرآن
۲۰۴	گفتار شانزدهم: مدنیت و جامعه‌گرایی انسان
۲۰۴	مقدمه
۲۰۴	۱. عوامل روان‌شناختی اجتماعی در قرآن
۲۰۸	۲. همبستگی انسان و عارض شدن اختلاف‌ها
۲۰۹	۳. تكثر احزاب در قرآن
۲۱۰	وحدت دینی و اختلافات
۲۱۱	یک نتیجه و نظر
۲۱۳	گفتار هفدهم: پذیرش قانون‌گرایی انسان
۲۱۳	مقدمه
۲۱۳	الف) آیات است و در قرآن
۲۲۰	ب) گرایش دینی در قرآن
۲۲۲	ج) گرایش به تفکر در قرآن
۲۲۵	منابع و مأخذ
۲۳۱	نمایه آیات
۲۳۷	نمایه روایات
۲۳۸	نمایه اعلام
۲۳۹	نمایه موضوعات

مقدمه

اسلام دین الهی و یک آن کامل اجتماعی است که بر همه ابعاد زندگی انسان؛ اعم از مادی و معنوی، فردی و اجتماعی، حقوقی و قضایی، اقتصادی و سیاسی و... اشراف و نظارت شایسته دارد؛ ولی به رغم غرض‌ررزی‌های کزافه‌گویی‌های تشنگان قدرت و ثروت که سعی دارند دین را از صحنه‌های سیاسی و اجتماعی دور سازند و مانع از سر راه خود بردارند، اسلام، نه تنها در سیاست دخالت می‌کند، بلکه، نسبت به آن اهتمام بیشتری دارد.

شاهد بر این مدعا، آیات و روایات بسیاری هستند که در قرآن مجید و منابع شیعه و سنی در دسترس خوانندگان قرار دارند و ما در اینجا به ذکر و رایتی از معصوم علیه السلام تبرک می‌جویم که می‌فرماید: «بُنی الإسلام علی خمس، علی الصلاة والزكاة والصوم والحج والولاية وکم ینادی بشيء کما نودی بالولاية»^۱ که نه تنها ولایت را جزء ارکان دین؛ بلکه از مهم‌ترین آنها بر شمرده است. تمدن اسلامی از پانزده قرن و نظام‌هایی که در این میان به حوالان، به‌طور واقعی یا ادعایی، به نام اسلام حکومت کرده‌اند، می‌توانند شاهد مهم دیگری باشند بر اهمیت دین نسبت به حکومت و سیاست و کسی نمی‌تواند اهمیت سیاست و اندیشه سیاسی در اسلام را منکر شود. مسلماً یکی از موضوعات مهم مربوط به آن، اصول کلی و مبانی اندیشه سیاسی متنوع و تقسیم‌بندی و بیان قرب و بعد آنهاست که اندیشه‌های سیاسی اسلام را به‌واسطه تحت تأثیر قرار داده‌اند.

از سوی دیگر، مبانی اندیشه سیاسی، از سرفصل‌های مصوب و مهم رشته علوم سیاسی در مقاطع مختلف تحصیلی دانشگاهی است که تحقیق، تنظیم و تبویب آن می‌تواند برای دانشجویان مفید باشد.

۱. قمی، سفینه البحار و مدینه الحکم والأثار، ج ۴، ص ۲۳۴؛ حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱، ص ۱۸.

این کتاب درواقع فشرده و چکیده دو جلد کتاب با نام‌های «مبانی هستی‌شناختی» و «مبانی انسان‌شناختی» است که پیشتر از سوی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه منتشر شده‌اند؛ ولی، برای آنکه، به پیشنهاد مسئولان محترم سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، به صورت کتاب درسی برای دانشجویان این رشته عرضه شود، تلخیص، تنظیم و به تعداد جاسات درسی دانشجویان در یک ترم، دسته‌بندی و در یک جلد به صورت فعلی تدوین شد، تا توسط پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و سمت منتشر شود.

در این کتاب سعی شده است تا مبانی جهان‌شناختی و انسان‌شناختی اندیشه سیاسی با استفاده از آیات و روایات، در ضمن سه فصل و هفده گفتار، بیان شود و تا آنجا که ممکن است، ارائه آراء و سلیقه‌ها با طبع و سلیقه‌ها و معرفی منابع مطالعاتی باشد تا دانشجویان عزیز بتوانند آسان‌تر به آنها دست یابند. امیدواریم خوانندگان عزیز، با بذل عنایات و توجهات عالمانه و ارائه پیشنهادها و راهنمایی‌های خیر، در رفع نواقص این اثر، نگارنده را یاری دهند. از خدای متعال می‌خواهم که نیت ما را در این اقدام خالص گرداند.

محمدحسین اسکندری